

10. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ століття / І. Нагаєвський. – К., 1993. – 412 с.
11. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради : Біогр. довід. / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 254 с.
12. Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – Т. II. – К. : Наук. думка, 1997. – 424 с.
13. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко. – Т. I: Доба Центральної Ради. – К. : Темпора, 2002. – 320 с.

Одержавно редакцією 29.03.2012
Прийнято до публікації 18.10.2012

Анотація. *Гребенюк Е.И. Создание Совета Народных Министров периода Центральной Рады и его деятельность в эвакуации. В статье проанализированы условия создания Совета Народных Министров, формирование его состава, деятельность до возвращения в Киев после эвакуации.*

Ключевые слова: *Центральная Рада, Совет Народных Министров, эвакуация, военное положение, немецкие войска, законопроекты СНМ*

Summary. *Grebenyuk O. Creation of Council of Folk Ministers is in time of Central Advice and its activity in evacuation. The terms of creation of Council of Folk Ministers, forming of its composition, activity from time of creation to the return in Kyiv after evacuation are analyzed in the article.*

Key words: *Central Council, Council of Folk Ministers, evacuation, martial law, German troops, bills of CFM*

УДК: 477:061/069“1920”

О.М. Костюкова

СТАНОВЛЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА РОБІТНИКІВ-ВИНАХІДНИКІВ у 20-х рр. ХХ ст.: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У статті розкрито проблемні питання періоду становлення Всеукраїнського товариства робітників-винахідників у 20-х рр., пов'язані з недостатнім освітнім рівнем робітництва, діяльністю осередків товариства, декларативним ставленням влади до його активності та розвитку.

Ключові слова: *Всеукраїнська асоціація винахідників, експериментальні лабораторії, робітники-винахідники, осередки товариства*

Постановка проблеми. У дослідженні еволюції винахідництва в Україні виокремлено період 1920-х рр., тому що саме тоді відбувався процес становлення Всеукраїнського товариства робітників-винахідників, спочатку – як “Асоціації працівників науково-технічної творчості”, “Всеукраїнської асоціації винахідників” та “Всеукраїнської асоціації робітників-винахідників”. Діяльність товариства у 1920-х рр. стало підґрунтям для його подальшого розвитку у 1930-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми зумовлена потребою дослідження та узагальнення історичного досвіду діяльності громадських товариств, із урахуванням усіх позитивних і негативних сторін, проблемних питань, у зв'язку з їхньою активізацією і впливом на трансформаційні процеси на сучасному етапі. Питання організаційного становлення Всеукраїнського товариства робітників-винахідників у 1920-х рр. окремо не розглядалося, але оглядово згадувалося у працях М. Кармазіної, Ю. Степанчука, С. Свистовича.

Мета. Проаналізувати організаційні засади і напрями становлення Всеукраїнського товариства робітників-винахідників у 1920-х рр. і на основі узагальнення, визначити проблемні аспекти, пов'язані з його діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Становлення товариства робітників-винахідників України розпочалося зі створення Харківської асоціації винахідників на організаційних зборах ініціативної групи з 13 осіб, які відбулися 29 квітня 1924 р. Зібрання постановило, що асоціація повинна об'єднувати винахідників уже з отриманими патентами, у діяльності яких присутній “момент творчості”. Звідси і перші її назви: “Асоціація, яка об'єднує осіб технічної творчості”, “Асоціація працівників науково-технічної творчості”. Основним завданням асоціації визначалося загальне сприяння винахідникам та захист їхніх авторських прав. Конкретно на найближчий період планувалося встановити зв'язки з діючими лабораторіями, розробити заходи для

вишукування коштів, розповсюджувати інформацію про створення асоціації, налагодити зв'язки з її засновниками – Вищою Радою Народного Господарства, Наркомосом, Держпланом, яких вирішено було залучити до розроблення статуту [1, 1 зв.].

На зборах обрали тимчасове бюро у складі 5 осіб: голова професор Ланге, заступник – представник науково-технічного відділу ВРНГ Мандрика, яке на своєму першому засіданні 6 травня 1924 р., із метою об'єднання винахідників не тільки Харківщини, а й усієї України, прийняло рішення про затвердження офіційної назви асоціації: "Всеукраїнська асоціація винахідників" [1, 3].

Варто відмітити, що ця інформація, яка ґрунтується на дослідженні архівних документів, уточнює довідку про діяльність Центральної Ради товариства робітників-винахідників у путівнику Центрального Державного Архіву Вищих Органів за 1960 р. про те, що "Рішення об'єднати винахідників в асоціацію під назвою Всеукраїнська асоціація винахідників" було прийняте 29 квітня 1924 р. на зборах ініціативної групи винахідників у Харкові [2, 553].

Уже 20 травня тимчасове бюро заслухало проект статуту асоціації і постановило роздати його своїм членам для детального вивчення та надання письмового висновку. Статут було одностайно прийнято на других організаційних зборах ініціативної групи 13 червня 1924 р. На них також ухвалили декларацію прав винахідників і постановили проінформувати про це Московську асоціацію винахідників, представник якої виступив із доповіддю [1, 4,6].

У червні 1924 р. на зміну тимчасового обрали постійне бюро, яке спрямувало свою діяльність на утвердження асоціації у всеукраїнському масштабі [1, 8].

Уже на початку 1925 р. піднімалося питання про уточнення назви асоціації: не просто "винахідників", а "робітників-винахідників". Саме пролетарська сутність повинна була відображати основні напрями її діяльності, на чому акцентувалася увага і в наступні роки. Так, у статті Федченка "Ближче до дійсності" в журналі "За винахідництво" 1929 р. відзначалося: "Жовтнева революція, що покликала робітника керувати нашим народним господарством, об'єктивно спричинилась до широкого потоку його ініціативи в справі перебудови нашого господарства, в справі його технічної реконструкції" [3, 7]. Радянська держава, будучи класовою за своєю природою, з підозрінням ставилася до "буржуазних спеціалістів", але мирилися з ними, через потребу [4, 207], щоб максимально використовувати знання вчених, інженерів, техніків у багатьох напрямках індустріалізації і, зокрема, у винахідництві, але наперед висувати досягнення робітника. На I Всеукраїнському з'їзді винахідників у своїй промові, це підкреслив В.Я. Чубар: "У нашій соціалістичній будівництві ми не можемо обмежуватися чисто науковими винаходами, що не виходять із кола наших діячів науки. Успішне розв'язання завдань нашого соціалістичного будівництва вимагає масової роботи в галузі винаходів, масового підтягування до винаходів учених людей, до досягнень в науці і техніці людей індустріальної праці, промислових робітників і передових селян" [5, 8].

Рішення про надання асоціації нової назви, яка офіційно закріпилася за нею до 1929 р. – "Українська асоціація робітників-винахідників", було прийняте на загальних зборах її засновників 29 березня 1925 р. [1, 13].

Статут Української асоціації робітників-винахідників міжвідомча комісія у справах громадських об'єднань НКВС затвердила 11 травня 1925 р. [1, 23]. У першому розділі визначалося, що асоціація, об'єднуючи всіх винахідників в одну організацію, ставить за мету створити всі умови, за яких їхня творча робота могла б всебічно розвиватися, аби була можливість якнайкраще використовувати її для суспільства. Вона представляла винахідницькі інтереси перед державними і громадськими організаціями; розробляла і сприяла впровадженню законоположень, які оберігали творчу роботу винахідника; сприяла фінансуванню винахідників; створювала виробничі кооперативи для впровадження винаходів і відкриттів; організувала майстерні, з метою, надання можливості винахідникам здійснювати в них виробничі та експериментальні роботи; розробляла проекти норм нового патентного права; встановлювала правила взаємовідносин між винахідниками і підприємцями, з подальшим скасуванням посередництва приватних підприємців, патентних бюро тощо; надавала членам асоціації юридичну допомогу; брала на себе організаційні питання у відповідних органах УРСР, СРСР і за кордоном з отримання авторських свідоцтв і патентів. Значна увага приділялася діяльності осередків; у статуті відмічалось: "Асоціація установлює зв'язок з окремими винахідниками на підприємствах і сприяє їхньому об'єднанню у винахідницькі осередки" [1, 23 зв.]. Зв'язок із

низовими осередками встановлювався через районні та обласні відділення асоціації. У 1928 р. було розроблено проект “Положення про осередки Української асоціації робітників-винахідників”. Метою осередків було визначено виконання загальних завдань асоціації: на основі громадської самодіяльності широка допомога пролетарській державі і раціоналізація народного господарства, сприяння залученню мас до винахідницької творчості і створенню найкращих умов для діяльності винахідників в інтересах прискорення індустріалізації. У “Положенні” визначалися методи громадської роботи, які полягали у встановленні осередками постійного зв’язку з трудовими масами, через і за сприянням профспілкових, громадських, партійних органів (завкоми, місцевкоми, виробничі комісії, партосередки, КНС), культурно-просвітницьких організацій (клуби, бібліотеки, сельбуду, хати-читальні), шляхом організації конференцій, оглядів стану винахідництва, курсів і гуртків з ліквідації технічної неграмотності. Постанову про створення осередку Асоціації і прийняття її Статуту потрібно було затверджувати на організаційних зборах винахідників. Положенням планувалося регламентувати також кошти, на які повинні були існувати осередки – 10% від всіх відрахувань до Окруправління УАРВИН’у [6, 32–34].

Активно діяли осередки на Луганщині. На 1 грудня 1928 р. було організовано 7 осередків, а після вжитих організаційних заходів і проведення окрз’їзду, на 1 березня 1929 р., їх вже налічувалося – 13. Вони діяли на таких підприємствах: завод ОР – 13 осіб, завод №60 – 56, завод ім. Артема – 22, текстильна фабрика – 12, залізничний вагонозавод – 11, завод ім. Ворошилова – 64, фабричний двір (Першомайське) – 19, штербуд – 32, завод ім. Петровського – 14, індубуд (Алчевське) – 24, шахта Свердлова – 12, шахта № 9 (Сніжна) – 8, шахта № 13 (Боківка) – 7, усього – 365 осіб. У стадії організації перебували осередки шахти “Ілліч” (Кадіївка), шахти “Американка” (Сніжна), шахт: Апінка, Карл, Криворіжжя, Голубівка, Краснодон, шахта №1, Брянське, шахта №12 [7, 37–38]. Зразковою була відзначена масова робота осередків УАРВИН’у на заводах ОР, ім. Ворошилова та ім. Петровського [8, 30].

Осередок УАРВИН’у на заводі УМТС “Червона Зірка” у м. Зінов’ївську, який було організовано у 1927 р., налічував 54 особи. Протягом 1928 р. він організував окрвдділ УАРВИН’у, виставку з винахідництва, наукову екскурсію для 6 винахідників до Києва, Ленінграду, Москви і Харкова, ділову вечірку популяризації винахідництва з участю заводського активу. У 1929 р. осередок добився виділення адміністрацією відповідального службовця для передачі справ до експертної комісії і порушив питання про виділення бригади для проробки винаходів. Як досягнення осередку відмічалось те, що він з’ясував з адміністрацією заводу та Управлінням УТСМ питання про винагороду за винаходи минулих років, внаслідок чого було видано винагороду 18 винахідникам в загальній сумі 1230 крб, причому, найменша премія була 30 крб, а найбільша – 150 крб. За перше півріччя 1929 р. завод дістав від пропозицій винахідників заощадження в 64 тис. крб [9, 40].

Роботі осередку УАРВИН’у на Дніпропетровському заводі ім. К. Лібкнехта сприяло заводоуправління, а саме, створенням постійного консультативного бюро робітничого винахідництва у 1928 р. Бюро осередку ставило це за приклад іншим заводоуправлінням, які були пасивними до справи робітничого винахідництва. На заводі відзначилися своїми винаходами такі робітники: Березовський А.С. – слюсар прогоночного цеху, винайшов патрон для нарізки мутрорізів на токарному верстаті, Тутов Ф.І. – слюсар штампувального цеху, винайшов прилад для подачі заліза до пресів, Феньєв І.М. – слюсар трубного цеху, винайшов прес для гнуття трубних проб, ці винаходи надали за рік економії на суму 4805 крб 52 коп. Винахідники отримали премії відповідно – 192 крб 40 коп., 159 крб 26 коп. і 150 крб [10, 40–41].

Ідея робітничого винахідництва охопила і 6-ту Червоно-Жовтневу державну тютюнову фабрику. У січні 1928 р. відбулося організаційне засідання гуртка винахідників, де й було вирішене питання про оформлення гуртка в осередок та про вступ до Української асоціації робітників-винахідників. За 1928–1929 рр. цінні пропозиції подали такі працівники фабрики: І. Кузнецов сконструював механізм перетрушування тютюну, що крім реальної економії поліпшив якість тютюну і звільнив 2-х робітників від найшкідливішої роботи на фабриці; Іванівський сконструював і пустив у роботу шибер до гільзових машин, що збільшив виробництво з 60 тис. шт. до 115–120 тис. шт. за 7-годинний робочий день (тобто майже на 100%); Шевахович сконструював апарат для закручування мундштука до машини системи бр. Раковицьких. Технічна рада Тютюнтресту визнала його дуже цінним і навіть

рекомендувала заводу ім. Енгельса Ленінградського машинно-будівельного тресту. Для популяризації ідей робітників фабрики, роботу осередку, кількісний склад якого до 1929 р. виріс з 5 до 14 осіб, висвітлював у стінній газеті спеціально виділений кореспондент-винахідник [11, 41].

У цей період діяльність асоціації розширювалася відкриттям нових об'єднань (у Києві, Сталіно, Миколаєві, Запоріжжі, Катеринославі), підготовкою до видання власного професійного журналу, роботою над винаходами за завданнями держустанов. З метою організаційного укріплення, в асоціації розпочали свою діяльність 5 секцій: організаційно-інструкторська, інформаційно-видавнича, фінансово-економічна, наукової організації праці та реорганізації і консультативно-технічна. У зв'язку з цим, зросла потреба у коштах, пошук яких вимагав нових підходів і управлінських методів. Та потрібно відмітити, що оргбюро, у такий складний для асоціації період, залишалось інертним і не бажало розширювати господарську діяльність для фінансової підтримки, займатися виробництвом [12, 431–433].

3–7 січня 1929 р. відбувся I Всеукраїнський з'їзд винахідників. У Резолюції з'їзду на доповідь правління Української асоціації робітників-винахідників були визначені основні напрями її діяльності: встановити систематичний нагляд за виконанням директив партії та уряду; здійснити ініціативу в проведенні оглядів, як центральних органів сприяння винахідництву, так і заходів зі сприяння винахідництву у госпорганах, відомствах, на підприємствах; встановити спостереження за організацією Державної Експериментальної лабораторії, яка повинна була, в першу чергу обслуговувати широку масу винахідників, шляхом розробки "їхніх сирих думок", перетворюючи їх у закінчені винаходи і удосконалення; добиватися планового постачання і збільшення ліцензії на закордонний імпортований товар у Наркомосі і Наркаторзі; встановити форму звітності для Окрправлінь і осередків. У Резолюції підкреслювалося: УАРВИН не повинна присвоювати собі адміністративно-виробничі функції [13, 4–5].

З'їзд відзначив, що плановий розвиток громадських організацій винахідників можливий тільки при наявності потрібних матеріальних засобів та забезпеченні філій асоціації відповідними приміщеннями і доручив правлінню УАРВИН'у поставити це питання перед урядом та громадськими організаціями. Було визнано невідкладним питання виконання директиви партії й уряду в справі освіти винахідників, підвищення їхньої кваліфікації, використання ними лабораторій і науково-дослідних інститутів. Значну увагу з'їзд приділив розвитку широкої культурної роботи серед винахідників, організації курсів, проведенню виробничих екскурсій по Радянському Союзу і за кордоном [14, 15–17].

Після з'їзду також було прийнято ряд резолюцій, постанов, але здебільшого вони носили декларативний характер. Зокрема, при окремих виробничих, комунальних і транспортних підприємствах республіканського та місцевого значення з числом робітників і службовців понад 100 осіб мали утворити постійні експертні комісії з такими основними завданнями: розглядати, оцінювати і враховувати пропозиції винахідників, надавати технічні й юридичні консультації, здійснювати експертизи, подавати до преміювання [15, 54–56].

Декларативність постанов та директив щодо винахідництва підтверджується матеріалами огляду цієї справи після проведення I Всеукраїнського з'їзду винахідників, зокрема, про роль Комітету сприяння винахідництву при Українській Економічній Нараді. Огляд показав, що Комітет і "через 5 місяців після постанови до роботи не приступив". У зв'язку з цим відмічалася відсутність керівництва роботою наркоматів і управлінням залізниць у питаннях винахідництва. Підкреслювалося, що ні Комітет, ні Вища Рада Народного Господарства не здійснили жодної підготовчої роботи для організації запланованої Державної експериментальної лабораторії, а розв'язання цього питання мало велике значення для розвитку винахідництва. Огляд було проведено у 25 округах та перевірено до 200 підприємств. Перевірка показала, що потрібного перелому у винахідницькій справі в Україні не відбулося [16, 18–23].

В умовах активної технічної раціоналізації діяльність комісії затримувала загальний темп роботи підприємств. Саме тому було запропоновано створити зовсім нові організаційні форми винахідницької справи. Зокрема, оперативні заводські органи з постійними робітниками: 1) бюро винахідників з конструкторами, рисувальниками і одним економістом для вивчення і підготовки пропозицій, визначення економічного ефекту, складання планів

реалізації й випробування винаходів; 2) експериментальний цех. Обидва органи повинні були укомплектуватися робітниками за спеціальним доббором. Для комісії сприяння визначалися функції арбітра у спірних питаннях призначення розміру премій [16, 23].

Варто відмітити, що в Постанові Раднаркому УСРР від 12 березня 1929 р. було виокремлено офіційне питання: “Запропонувати Генеральному Прокурору Республіки забезпечити негайне розслідування справ, що виникають за заявами професійних органів, органів сприяння винахідництву та Української Асоціації робітників-винахідників про бюрократизм, тяганину стосовно винахідників і притягати винних до судової відповідальності” [15, 54–56]. Але, незважаючи на такі суворі застереження постанови, розвиток винахідницької справи гальмувався саме через консерватизм, тяганину та бюрократизм, які часто виявлялися у заводських апаратах із боку адміністративно-технічного персоналу. Так, у Дніпропетровську на підприємствах Південьстали було виявлено факти, коли начальники цехів працювали над висновками про винаходи протягом 6-ти місяців і більше. За наявності фондів винахідникам не надавалася технічна допомога. У Києві, на заводі “Червоний плугатар №2”, були випадки коли пропозиція робітника, ухвалена і невиконана протягом 2-х років, запроваджувалася в життя з деякими змінами і вважалася пропозицією адміністрації.

Виокремлювалося також питання про стан винахідництва у трестах. Зокрема, було зроблено висновок: комісійний метод роботи не відповідав вимогам. Трести не повністю виконали директиву НК РСІ УСРР №204 про складання планів реалізації і випробування винаходів, а також, зовсім не інструктували підприємства з питань організаційної роботи у винахідництві, не здійснювали обмін винаходами між ними [16, 20, 22–23].

Під час огляду значна увага була приділена питанню ролі громадських винахідницьких організацій, зокрема, Української Асоціації робітників-винахідників. Було відмічено спрямування її діяльності на створення сприятливих умов для винахідництва, а саме: організацію громадського контролю, конкурсів, виставок і пропаганди винахідницької справи. Але недостатнім вважався зв'язок осередків асоціації та їхня планова роботи з завкомми і парторганізаціями, а також те, що вони не приділяли належної уваги питанням ліквідації технічної неписьменності, громадській самокритиці, організації колективного опрацювання винаходів і соціалістичному змаганням. Відмічалось, що виконати ці і загалом всі безпосередні завдання округовим правлінням УАРВИН'у заважали, до того часу не ліквідовані, оперативні функції.

Висновки. У 1920-ті рр. відбулося становлення Всеукраїнського товариства робітників-винахідників, що сприяло, незважаючи на заідеологізованість, його активності та розвитку у наступні роки. Піднята тема потребує глибокого вивчення, зокрема, діяльності товариства у 1930-х рр.

Список використаної літератури

1. ЦДАВО. – Ф. 2344, оп. 1, спр. 1.
2. Центральний Державний Архів Жовтневої Революції і Соціалістичного Будівництва УРСР : путівник / Ред. колегія : Л.В. Гусева, М.К. Колесник, С.О. Розін, І.К. Рибалка, В.І. Рябко. – Х. : Харк. книжкове вид-во, 1960.
3. Федченко. Ближче до дійсності / Федченко // За винахідництво. – 1929. – № 4. – С. 7.
4. Кульчицький С.В. УСРР в добу НЕПу / С.В. Кульчицький // Історія України: нове бачення. – Т. 2; під. ред. В.А. Смолія. – К. : Україна, 1995. – 494 с.
5. Промова тов. Чубаря на I Всеукраїнському з'їзді робітників-винахідників // За винахідництво. – 1929. – № 2–3. – С. 5–10.
6. ЦДАВО. – Ф. 2344, оп. 1, спр. 6.
7. Фролін А. Винахідництво на Луганщині / А. Фролін // За винахідництво. – 1929. – № 2–3. – С. 37–38.
8. Фролін А. Винахідницький рух на Луганщині / А. Фролін // Там само. – № 4. – С. 30.
9. Осередок УАРВИН'у на заводі УТСМ “Червона Зірка” в м. Зінов'ївську // Там само. – № 2–3. – С. 40.
10. Наслідки самодіяльності // Там само. – С. 40–41.
11. Романенко Л. Рік роботи осередку винахідників на 6-ій Червоно-Жовтневій державній тютюновій фабриці / Л. Романенко // Там само. – С. 41.
12. ЦДАВО, ф. 2344, оп. 1, спр. 101.
13. Там само. – Спр. 72.
14. Плахотніков А. Підсумки I-го Всеукраїнського з'їзду винахідників / А. Плахотніков // За винахідництво. – 1929. – № 2–3. – С. 4–5.
15. Постанова Ради Народних Комісарів УСРР “Про заходи сприяння винахідництву” // Там само. – С. 54–56.
16. Раттур В. Огляд винахідницької справи на Україні / В. Раттур // Там само. – № 4. – С. 18–23.

Одержавно редакцією 20.06.2012
 Прийнято до публікації 18.10.2012

Анотація. *Костюкова Е.Н. Становление Всеукраинского общества рабочих-изобретателей в 20-х гг. XX ст.: проблемные аспекты.* В статье раскрыты проблемные вопросы периода становления Всеукраинского общества рабочих-изобретателей в 20-х гг., связанные с образовательным уровнем рабочих, деятельностью ячеек общества, декларативным отношением властей к его активности и развитию.

Ключевые слова: *Всеукраинская ассоциация изобретателей, экспериментальные лаборатории, рабочие-изобретатели, ячейки общества*

Summary. *Kostukova O.M. Formation of the Ukrainian company workers inventors in 20's years of XX century: problematic aspects.* The article deals with issues period of Ukrainian Association of inventors of workers in the 20's associated with poor educational level of workers, the activities of companies, declarative attitude of government to its revitalization and development.

Key words: *Ukrainian Association of Inventors, experimental laboratory workers, inventors, company branches*

УДК: 94(47):050"1920"

Н.І. Земзюліна

УЧАСТЬ ЖІНОЧОГО НАСЕЛЕННЯ В КООПЕРАТИВНИХ ПРОЕКТАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (20-і рр. XX ст.)

Анотація. На основі аналізу документів та періодики 1920-х рр. автор розглядає шляхи кооперування жіночого населення. Робить висновок, що представники влади всіляко сприяли жіночому кооперуванню, але складна економічна ситуація, низька суспільна культура та недостатня освіченість жінок ставали на заваді процесу інтенсивної кооперації саме жіночого населення.

Ключові слова: *радянська кооперація, жінвідділи, кооперування жінок*

Постановка проблеми. Кооперація населення була для більшовиків однією з найважливіших складових плану "побудови соціалізму". Ще в 1905 р. В.І. Ленін стверджував, що "соціалістичне суспільство є одне велике споживче товариство з планомірно організованим виробництвом для споживання" [1, 369]. Звичайно, ставлення до кооперативного руху з боку лідерів російських комуністів неодноразово змінювалося, передусім під впливом політичної кон'юнктури. Однак, очевидно, що організація населення країни в мережу виробничих і споживчих кооперативів розглядалася більшовиками як умова для соціалістичних перетворень. Цю ідею остаточно сформулював той же Ленін на початку 1923 р.: "Лад цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва, при класовій перемозі пролетаріату над буржуазією – це є лад соціалізму" [2, 373]. Варто відзначити, що цей надзвичайно багатоаспектний зріз історії української економіки дотепер залишається не досить вивченим, що й зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Об'єктом дослідження є жінки та кооперативні установи різних типів, предметом – політика радянських лідерів стосовно кооперування жінок.

Мета. Ставимо завдання реконструювати соціально-економічний і політичний контекст заходів більшовиків, спрямованих на залучення в кооперативний рух жіночого населення; показати суперечливість цього процесу, складності об'єктивного і суб'єктивного характеру, які доводилося долати представницям "слабкої статі", узагальних рисах окреслити досягнення та причини невдач процесу кооперації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій традиції питання про політичне та економічне значення кооперативного руху в СРСР до цього часу активно дискутується. Радянські дослідники за основу брали ленінський кооперативний план. При цьому, незважаючи на розбіжність у поглядах на окремі деталі, він позитивно оцінювався і розглядався в тісному зв'язку з подальшою суцільною колективізацією [3]. Більшість сучасних дослідників намагаються довести неспроможність ленінського трактування кооперації, а також комуністичної кооперації як такої [4]. Тож, з одного боку, історіографія проблеми налічує